Kolem dokola vodňanských hradeb

Opevnění znamenalo pro středověké město předpoklad pevného existenčního a výhodnějšího hospodářského přežití. Ve společenské hierarchii bylo opevněné město výše postaveno než město neopevněné. Vodňanské městské brány byly v průběhu 19. století zbořeny, aby se město otevřelo narůstající dopravě, ale hradební obranný systém se z velké části zachoval až do dnešních dnů.

Stavební vývoj městských hradeb ve Vodňanech lze částečně vysledovat na základě dostupných historických pramenů písemných i hmotných – v psaných zprávách za podpory stavebně historického průzkumu a výsledků lokalizovaného archeologického výzkumu.

Přesné určení nejstarší stavební fáze opevnění je komplikováno zdánlivě nepochopitelnou skutečností. Není známo přesné datum založení Vodňan. Stejné je to s povýšením na město, s povýšením mezi města královská i s případným svolením panovníka k výstavbě opevnění. Půdorysná obdélníková dispozice města přiřazuje jeho počátky do poloviny 13. století, pravděpodobně do období vlády Přemysla Otakara II. (1253 – 1278).

Z téměř čtvercového náměstí (cca 100 x 100 m) směřují k někdejším městským branám tři hlavní ulice, které spolu s vedlejšími ulicemi vytvářejí pravidelné domovní bloky. Sídelní prostor o velikosti 300 – 400 x 400 – 500 metrů je uzavřen hradbami. Předpokládá se, že jejich prvopočátky nejsou příliš vzdáleny době založení města. Kamennému opevnění pravděpodobně předcházelo provizorní opevnění typu valu a palisád. Výstavba hradeb jistě probíhala poměrně dlouhou dobu a datace jednotlivých dochovaných částí se může značně lišit. Do současnosti zachované hranolové hradební věže hlavní městské hradby stavebně přináleží spíše do 14. století. Jedná se o dobu, z níž se dochovaly první písemné doklady o Vodňanech.

Podle nich náležely Vodňany ve 14. století k majetku panovníka. Ani ony se nevyhnuly zástavě. Nejstarší písemná zmínka pochází z roku 1318, kdy byl jako jeden z rozhodčích sporu uveden komorník z Vodňan. Druhá dochovaná zpráva z roku 1327 připomíná Vodňany jako místo, kde se vybírá clo. Nejdůležitější středověkou listinou je privilegium krále Jana Lucemburského z přelomu let 1335/36, které se v originále dochovalo v archivu města. Žádný z těchto dokumentů však neprokazuje existenci opevnění.

Během 14. století prošly Vodňany vývojem od komorního městečka až po město královské. Řadily se však mezi nejmenší a nejméně majetná královská města. Spolu

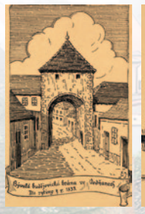

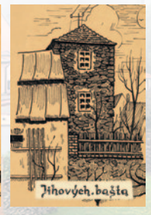

s Budějovicemi a Pískem tvořily opěrné body královské moci na jihu Čech vůči Rožmberkům, s nimiž zvláště pak v průběhu 15. století svedly nejedno vojenské střetnutí. O nedobré funkčnosti městského opevnění na přelomu 14. a 15. století svědčí několikeré obsazení města – r. 1395 Jindřichem z Rožmberka či r. 1406 Heraltem z Kunštátu. Ve druhém zmíněném případě nepřítel podle Hájkovy kroniky přitáhl s nepatrným počtem vojska. Obležení se mu prý vysmívali, že ho zaženou pouhým nafouknutým měchýřem. Jejich bezstarostnost zavinila pád města. Roku 1419 obsadil Vodňany Oldřich z Rožmberka, který nechal městské hradby zbořit a snad i zasypat příkopy. Na základě vynuceného slibu poslušnosti následujícího roku povolil Vodňanským hradby a příkopy znovu vybudovat.

Tehdejší rozsah úmyslného poškození opevnění je sporný. Zanedbávaná údržba stavby a mělké základy hradeb, uložené do nepříliš pevného podloží, mohly usnadnit záměrnou likvidaci. Přímé ohrožení města v průběhu domácích válečných událostí vedlo v průběhu 15. století k rozšíření hradebního systému. Město pravděpodobně i později nemělo dostatek prostředků a možností udržovat hlavní hradbu, která byla pod tlakem rozšiřující se městské zástavby. Obranyschopnost sídla se tak přenesla nejspíše v 15. století na nově vzniklý parkán. Jeho hradba původně s pravidelnou řadou hranolových bašt současně tvoří obezdívku městského příkopu směrem k centru. V 16. století bylo pravděpodobně opevnění zpevněno a opraveno. Potřebné práce však nebyly vždy prováděny kvalitně. Roku 1617 na objednávku městské rady opravil budějovický zedník Petr Gros městskou zeď za Bavorovskou branou. Doložen je reklamační list, ve kterém se uvádí, že dílo bylo provedeno natolik špatně, že hrozí sesutím. Během obléhání města vévodou Maxmiliánem Bavorským v září 1620 byla při dělostřelbě zasažena Týnská brána se sousední baštou. Po vypuknutí požáru se posádka stavovské hotovosti vzdala. Podle Historie české Pavla Skály ze Zhoře propustil vévoda jejího velitele *„po domluvě jemu učiněné, že směl jemu v tak chatrném městě tak trucovati“*. Mírové ovzduší předcházející doby nabízelo jiné využití částí hradebního systému – parkány se měnily v zahrádky.

Po porážce českého stavovského povstání byly Vodňany uvrženy na dlouhá desetiletí do zástavy. V letech 1623 až 1661 ji drželi Marradasové a poté Schwarzenbergové. Po celou dobu město usilovalo o vykoupení se ze zástavy a shromažďovalo k tomu finanční prostředky na úkor jiných potřeb a investic. *„Stav městského opevnění, pokud byl zjištěn toho času, byl ubohý. Brány a bašty se na mnohých místech bořily, příkopy a hradby se válejí. Na opravy nebylo pomyšlení.“* Roku 1678 při kontrolní návštěvě třeboňský vrchní hejtman přípisem přikázal zjednání nápravy z výnosu povolených pivních várek. Téhož roku pravděpodobně musela být zcela stržena Bavorovská brána a v následujícím roce přestavěna. Panství Hluboká poskytlo 50 kmenů na podlažní dřevo, 50 krokví a 40 latí. Není ale známo, zda a v jaké míře se opravovaly i jiné části opevnění. Na pořad jednání městské rady se však opětovně dostávalo drolící se opevnění, které ohrožovalo majetek sousedících měšťanů.

Počátkem 18. století se uvažovalo o částečném snesení bašty na severozápadním okraji města za nynějšími domy čp. 36 a 37, která již r. 1610 vyhořela při požáru vedlejších domů.

Z důvodu zlepšení možností komunikací a vstupu do města bylo roku 1678 povoleno vybudování „nové“ brány. Řešení průchodu tradiční fortifikační stavbou odpovídalo tehdejšímu dobovému myšlení. Brána byla postavena za 6 týdnů v červnu a červenci téhož roku. Užívaný název dal po určitý čas i jméno přístupové ulici – Novobranská (nyní ulice ČSLA).

Dne 21. srpna 1710 se Vodňany po dlouholetém úsilí – ovšem za cenu obrovského zadlužení obce – vyplatily ze zástavy vůči Schwarzenbergům poněkud upravenou částkou, jež v původní výši činila 70 tisíc zlatých. Dobový soupis nákladů a ztrát zachycuje také stav opevnění. *„Vodňany byly již od dob starých českých králů vybaveny pevnými trojnásobnými zdmi, hlubokými příkopy a věžemi, kostelem atd. Nyní však zdi městské se válejí v sutinách a příkopy jsou zasypány, že by uvedení do původního stavu stálo na 10 000 zl.“*

Katastrofální požár města v květnu 1722 se dotkl i součástí městského opevnění, zejména bran.

Podle zprávy z roku 1729 byly brány Bavorovská, Písecká a Týnská obsazeny brannými. Nová brána nebývala vybavena obydlím pro branného. Za válek o dědictví rakouské a za následné sedmileté války význam středověkých hradeb ustoupil do pozadí.

V průběhu prací „Josefinského vojenského mapování“ (1764 – 1767) byl vojenskými geometry zachycen dosud souvislý a kompletní pás opevnění. Vodňany jsou zde uvedeny jako *„dvojitou hradbou a příkopy obehnané město“*.

O poklesu významu městského opevnění i ve Vodňanech během 18. století svědčily počínající vestavby domů do dosud nenarušených hradeb. Roku 1790 byly se souhlasem podkomořského úřadu prodány do emfyteutického vlastnictví jednotlivé části městského parkánu po celém obvodu města, jejichž hranice tvořily městské brány, bašty a při dalším dělení i můstky a průchody z města. Část jihozápadního parkánu od Bavorovské brány získal cech soukenický. V tomtéž roce mělo být povoleno Janu Baltazarovi k Týnské bráně přistavět objekt hostince o délce 20 a šířce 6 sáhů. Roku 1797 městská rada zvažovala možnost odstranění hradeb z důvodu jejich špatného stavu. Předložený rozpočet nákladů na částečné snesení zdi parkánu, která tvořila oporu zadním dílům domů a zahrad, a na vyspravení zbylé se pohyboval v nepřijatelné výši 4 866 zl.

V první polovině 19. století řešení osudu hradeb a přináležejících objektů zaměstnávalo úředníky snad všech instancí od magistrátu přes prácheňský krajský a pražský podkomořský úřad

Autor kreseb Čestmír John (1886 – 1970), fond MaG Vodňany

Vodňanští slibují Oldřichovi z Rožmberka člověčenství, nedodrží-li svého slibu a přísahy, jež mu učinili za to, že jim dovolil město opět ohraditi:

Ve Vodňanech, 3. března 1420:

„My rychtář, konšelé i všecka obec města Vodňanského všickni vespolek jednostajně a obecně tiemto listem všem zjevně vyznáváme, ktož tento list uzří nebo uslyší čtúce, ež jsme my všickni, všecka obec s naším dobrým rozmyslem a s potazem i se všech nás dobrú volí slíbili i přisiehli uroz. pánu, panu Oldřichovi z Rozemberka i budúciem jeho za to, aby nám odpustil město zasě zdi ohraditi a příkopy, jakož prvé bylo. A potom jestliže bychom jej čím rozhněvali anebo které škody z toho města na panstvie anebo pánu dály sě, tehdy slibujem jemu pravé člověčenstvie a kmetstvie ve všech těch kusiech, jakož sme na sě byli dali list otci jeho a jiným pánóm, kteříž jsú byli s ním v té válce, jakožto list náš toho mají, ješto šíře svěčí. A toho všeho na jistost a na pevnost pečet naši městskú s naší dobrú volí převěsili sme k tomuto listu. Jenž jest dán v Vodňanech léta božieho tisícieho čtyřistého dvacátého, dominica, qua canitur Reminiscere.“

Rynešová, Blažena (ed.): Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Sv. I. 1418 – 1437. Praha 1929, č. 23, s. 13 – 14.

Vydalo Městské muzeum a galerie Vodňany roku 2011.
Text a redakce: Mgr. Jitka Velková, PhDr. Pavla Stuchlá, Ph.D.
Foto: Pavel Hrdina. Obrazové dokumenty: fond MaG Vodňany.
Sazba a grafická úprava: PTS s. r. o. Vodňany & Mgr. Štěpán Viktor.
Tisk: Tiskárna Hemala Písek. Náklad: 6000 výtisků.

po pražské gubernium. V letech 1808 až 1810 byl uskutečněn pravděpodobně pod nátlakem držitelů přilehlých domovních zahrad prodej pěti bašt. Soukromníci, kterým obec bašty postoupila, se museli zavázat k tomu, že je budou na vlastní náklady udržovat v dobrém stavu a že budou respektovat předkupní právo vodňanské obce. Později byl prodej zpochybněn a stal se městu příčiží. Spor provázel také prodej bašty u Bavorovské brány v roce 1817, ze kterého po ročním dohadování sešlo. Tehdy zde ještě existoval barbakán. Téhož roku měšťané z kostelní čtvrti požádali o zřízení nového průchodu s můstkem, vedoucího z Malého rynku za kostelem severní hradbou mezi domy čp. 75 a 76 (nyní čp. 34 a 36 v Písecké ul.) a děkanským parkánem k mlýnskému náhonu. Po roce bylo uděleno povolení, provedení hradili žadatelé a magistrát převzal údržbu. Koncem 18. století začala vznikat zástavba na ploše parkánu. Již roku 1792 byl do vlastnictví Anny Fetterlové připsán domek, který si postavila v parkánu na místě, které roku 1786 zakoupila od jiného soukromníka. Roku 1822 žádal Jan Hambek o povolení stavby v parkánu vedle Písecké brány (nyní ul. Komenského). Magistrát žadateli zpoplatnil využívání hradební zdi.

Prohlídka vodňanských hradeb určeným technikem prácheňského krajského úřadu v roce 1830 zaznamenala následující stav: *„Městské zdi následkem špatné struktury a působením času způsobené chatrností jsou zčásti zřícené, zčásti ale na mnoha místech potřebují opravu. Dále u Písecké a Bavorovské brány stojící zdi parkánových věží by se měly v horní ploše snést a pro zabránění průniku vlhkosti se musejí přinejmenším pokrýt stojatou cihelnou dlažbou do malty.“* Následujícího roku se zvažovalo předání údržby částí hradeb majitelům přilehlých nemovitostí. Pouze malá část měšťanů byla ochotna na to přistoupit.

Roku 1833 rozhodlo gubernium o bezplatném přenechání přilehlých úseků obou vnitřních hradebních zdí zájemcům k volnému užívání včetně možnosti přístaveb nad úroveň dvou sáhů. *„Vnější šance aneb tarasní zeď (tj. vnější vyzdívka příkopu) z politických a i policejních důvodů zůstala v péči obce.“* Město ručilo majitelům přilehlých nemovitostí za případné škody, vzniklé zřícením této zdi.

Roku 1839 pražský podkomořský úřad vydal vodňanskému magistrátu povolení k demolici Bavorovské a Budějovické brány za účelem nejen zkrášlení města, nýbrž i k rozšíření velmi zúženého vjezdu do města a výjezdu z jeho prostoru. Jsou zobrazeny ještě na katastrálním plánu z roku 1837 (vydáno demoliční usnesení). Obec se musela vyrovnat s požadavky majitelů bytů nad oběma branami. Po zboření městských bran došlo v první polovině 19. století k definitivnímu zániku funkce městských hradeb ve Vodňanech. Kromě toho byly prolomeny další průchody z města. Na jihozápadním okraji hradební příkop z rozšířeného ústí tehdejší Hrnčířské (dnes Heritesovy) ulice překlenul před r. 1851 místo lávky bytelný most. Podobný přístup byl vybudován také z nynější Mokrého ulice.

Zakoupením jižního dílu parkánu, který náležel k děkanství, poblíž někdejší Bavorovské brány a části sousedního pod klenutím jejího můstku získalo r. 1858 místní pravovárečné měšťanstvo vhodné prostory pro vybudování pivních sklepů, které výborně plnily svoji funkci.

Na základě potřebných posudků a vhodných řešení stavebních záměrů především u bývalých bašt byl ve 30. letech 20. století do Vodňan několikrát pozván vrchní komisař památkové péče Ing. Šebek. V dochovaných zápisech upozorňuje na značné poškození i sešlost hradeb a varuje před hrozícím sesutím zdí. Dle jeho doporučení vypracoval vodňanský stavitel Augustin Křížek určité stavební plány, ovšem jejich realizace vázla na udělení finančních subvencí. V letech 1939 a 1940 byl během výstavby veřejné budovy čp. 81 nedaleko zaniklé Bavorovské brány při výkopu odkryt bývalý barbakán, který byl poté opět zasypán. Přilehlý pozemek v soustavě městského opevnění byl roku 1999 podroben archeologickému výzkumu. Současná zahrada připomíná možnosti využití bývalého parkánu a příkopu v mírových dobách minulosti. Historik města Vodňan dr. Václav Mostecký se domníval, že prostor býval využíván nejen zemědělsky, ale mohl sloužit také jako střelnice nebo místo k výkonu některých řemesel. Dosavadní archeologický výzkum to však zatím nepotvrdil.

„Bývalý městský příkop má dnes rovné ploché dno, které se pouze při vnitřní obezdívce (parkánové hradbě) výrazně zvedá do jakéhosi náspu. V případě nebezpečí jej bylo snad možné naplnit vodou z blízké řeky Blanice a drobných přítoků.“

O skutečném naplnění vodou se nám však nedostává zpráv. Stále se proto nedaří zodpovědět otázku, odkud se mohla voda do hradebního příkopu přivádět.

Jeho jižní částí ještě v první polovině 19. století probíhal vodotok.

Město Vodňany nechalo v 70. letech 20. století nevhodně omítnout vnější parkánovou zeď. Po r. 2000 postupně vznikal záměr získat vnější hradby do majetku města a za podpory z grantů je opravit. Nejprve byla opravena hradba v Palackého ulici. V letech 2006 až 2007 byly vykoupeny vnější hradební zdi v navazujících úsecích Zeyerových sadů a náměstí 5. května, které byly v roce 2009 za podpory Evropského fondu pro regionální rozvoj opraveny.

ROŽMBERSKÝ ROK
Tento projekt vznikl za finančního přispění Jihočeského kraje
Jihočeský kraj

der Plan STADT WODNIAN

Maasstab der Zoll = 40. Wiener Klaftern.

17 Západní parkánová zeď

16 Západní parkánová zeď

15 Husova ulice – zde stávala Bavorovská brána

14 Jihozápadní parkánová zeď

13 Jihozápadní parkán

12 Hlavní hradební zeď

11 Vstup – Heritesova ulice

10 Most – Heritesova ulice

9 Zahrady v jižním parkánu

8

21 Most – Písecká ulice

20 Severozápadní parkánová zeď

19 Vstup – Písecká ulice

18 Západní bašta

23 Most sv. Jana Nepomuckého

24 Mlýnský náhon

22 Most sv. Jana Nepomuckého – za ním stávala Písecká brána

25 Severní parkánová zeď

26 Severovýchodní bašta

1 Ulice A. Křížka – zde stávala Týnská (Budějovická) brána

Někdejší městská brána Týnská zvaná též Budějovická byla vyzdobena k uvítání císaře Františka I. a císařovny Karolíny v roce 1833. Historik města dr. Václav Mostecký slavnostní událost zachytil v dějinách Vodňan takto:

„Slavná návštěva se uskutečnila dne 31. července. Na hranicích kraje prácheňského a panství libějického čekalo císařské manžely s třicetičlenným průvodem množství lidu venkovského v Selcích, ve vsi Újezdě postavili slavobránu, tam vítali vzácné hosty schwarzenberští úředníci, školní mládež a duchovenstvo s děkanem Jedličkou. Z Vodňan vyjeli vstříc měšťané na koních v čele s poštmistrem Jiršem a doprovázeli průvod k městu, kde se mělo přepřáhat. Před vyzdobenou branou Budějovickou ozývalo se hromové volání: Sláva, ať žije císař! na vnějších sloupech skvěl se nápis Vivat, na bráně samé, tonoucí v záplavě květin, se čtla slova: Francisco Patri – Carolinae Matri – Wodnianienses.

Na náměstí byly postaveny mohutné pilíře zdobené chvojím, s rakouským orlem a českým lvem. Zde bylo oficielní vítání, jehož se účastnil krajský komisař rytíř z Kunratic, děkan s duchovenstvem z celého okolí, učitelé se školní mládeží, purkmistr s městskou radou, cechy s dvanácti korouhvemi, židovská obec s torou. Měšťané chtěli projeviti svou oddanost k panovníkovi tím, že se nabídli táhnouti císařský vůz městem, ale císař nepřipustil. Po výměně koní pokračováno v jízdě na Skočice, Drahonice, Strakonice, Plzeň, Žatec, Louny a přes Karlín do Prahy.“

Mostecký, Václav: Dějiny bývalého královského města Vodňan, III. díl. Praha 1940, s. 164.

4 Most u Nové brány – ul. ČSLA

5 Ulice ČSLA – zde stávala Nová brána

2 Jihovýchodní bašta

3 JV parkán (Heritesova zahrada)

V únoru 1843 zakoupil lékárník Antonín Herites spolu se svojí matkou Antonií dům čp. 1 na vodňanském náměstí a k němu jihovýchodní část městského parkánu od Nové brány k Budějovické bráně, v němž bývala zahrada. Jeho syn František Herites, spisovatel a po jistý čas vodňanský starosta, si ji ve vzpomínkách uchoval takto:

„Jen s maminkou vím, jak jsme do zahrady se v létě brávali. Nikdy přes náměstí, vždy postranními ulicemi se vlekla, přehozený vlněný shawl přes ramena, bílý čepeček na hlavě, děkujíc na pozdravy, jimiž se všech stran prostými lidmi byla vítána, a když sklízelo se ovoce, na zpáteční cestě domů, z nůší služebnými lidmi před ní nesených, hojně podělujíc z úrody, již daly stromy naší zahrady. Ta stará zahrada v hradebním příkopě velikou hraje úlohu v mých vzpomínkách z dětství a myslím, že bych dovedl s největší přesností naznačiti, kde který stál strom a jaké měl plody a kde jaký byl záhon květin a lékárnických bylin, jež otec pěstoval se zvláštní zálibou a opravdovou znalostí.“

Herites, František: Vzpomínková črta.
In: Almanach: král. město Vodňany a okolí. Vodňany 1914, s. 95.

7 Jižní bašta

6 Jižní bašta